

УДК 111. 1.130. 1

Дубінін В.

доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

Баранюкова І.

студентка-магістрантка фізико-математичного факультету
Донбаського державного педагогічного університету

ТЕНДЕНЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ

У публікації розглядається проблема становлення та розвитку людини як природної, суспільної та духовної субстанції всесвітньо-історичного процесу у філософському дискурсі. Автори застосовують до аналізу траєкторії розвитку людини філософський закон діалектики заперечення заперечення і приходять до висновку про плюралістичність траєкторії розвитку людини у природному, суспільному та духовному аспектах.

Ключові слова: людина, філософія, закон заперечення заперечення, заперечення, самозаперечення, зняття, триада, спіралеподібність, багато-векторність.

Dubin V.

Doctor of Philosophy, Professor of the Department of Philosophy,
Socio-Political and Law Sciences of Donbas State Pedagogical University

Baranyukova I.

Under-graduate student of the physics and mathematics faculty
of Donbas State Pedagogical University

TRENDS IN THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF MAN IN THE CONTEXT OF PHILOSOPHICAL ANALYSIS

The article deals with the problem of human development tendencies as a natural, social and spiritual substance of the world historical process. In the dialectical-pluralistic context, there are many ways and forms of human development. The analysis is carried out using the category of the negation of negation law. The authors come to the conclusion that there are at least three groups of ways of human development: natural, social and spiritual.

Man emerges and develops in organic combination with other upright. It is a special branch in the system of living organisms, including plants. Like any organism, a person is inclined to reproduce their own kind. He generates his own, but different, that is, his children are genetically related to their parents, but they are

already developing their own special way. On a broad living space, each person goes his own special path. Each person perceives from the parents of other people everything valuable, progressive, promising and discards the obsolete, deadened, lost perspective. Man in his development is subject to universal laws of development and special laws of development of nature, society and spirituality. In general, the development of man is as it were in a spiral. Its development is multifactorial. In this process, there is an accident, not straightness and zigzagging. The authors come to the conclusion that the tendency of human development has a synthetic character.

Keywords: *man, philosophy, dialectics, law of negation of negation, negation, self-negation, withdrawal, triad, spiral-like, multi-vector.*

Дубинин В.

доктор философских наук, профессор кафедры философии,
социально-политических и правовых наук
Донбасского государственного педагогического университета

Баранюкова И.

студентка-магистрантка физико-математического факультета
Донбасского государственного педагогического университета

ТЕНДЕНЦИИ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕКА В КОНТЕКСТЕ ФИЛОСОФСКОГО АНАЛИЗА

В статье рассматривается проблема тенденций развития человека как природной, общественной и духовной субстанции всемирно-исторического процесса. В диалектико-плюралистическом контексте существует множество путей и форм развития человека. Анализ осуществляется с использованием категорий диалектического закона отрицания отрицания. Авторы приходят к выводу о существовании, по меньшей мере, трех групп путей развития человека: природных, общественных и духовных.

Ключевые слова: *человек, философия, диалектика, закон отрицания отрицания, отрицание, самоотрицание, снятие, триада, спиралевидность, многовекторность.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання філософського закону заперечення заперечення простежується не так яскраво, як категорійного апарату цього закону. Так, скажімо, галактики в фізиці поділяються на три типи: еліптичні, спіралеподібні та неправильні [4, с. 127]. Щодо людини, її походження та сутності, шляхів її подальшого розвитку існує чимало думок, здогадок і уявлень. Зрозуміло, що все, що виникає, розвивається, старіє та вмирає, стосується і людини Ми, мабуть, ще не дійшли до екватору

в людському русі, щоб говорити про її життя в тій країні, де панує, як говорив С. Єсенін, «тишь и благодать» [6, с. 187].

Формування мети статті. Перш за все, ми прагнемо скористатися категорійним апаратом діалектичного закону заперечення заперечення і звернути увагу на висновки, до яких він приведе. Попередньо сформулюємо одну-дві гіпотези, але аналіз будемо вести у відповідності не з ними, а з діалектикою розвитку людини. Дві гіпотези стосовно траєкторії розвитку людини такі. Перша: «...у не такому вже віддаленому майбутньому ми можемо знову зіткнутися з людьми іншого виду, не розумними» [7, с. 15]. Друга гіпотеза: люди здавна еволюціонували до надлюдини, або дегенеруватимуть до недолюдини [7, с. 290].

Виклад основного матеріалу. У відповідності з категорією простого заперечення поява людини серед живих організмів стала простим запереченням рослин та тварин, мікро- та макроорганізмів. Хоча людина належить до виду тварин, вона є особлива тварина у порівнянні з хижаками та, навіть, свійськими тваринами, Сучасна людина *homo sapiens* з'явилася приблизно 150 тисяч років тому внаслідок еволюційних, революційних та стрибкоподібних процесів у Всесвіті. Наші пращури з'явилися у Східній Африці, яка «була заселена розумними людьми, дуже схожими на нас». Історичні факти, геологічні та археологічні дослідження свідчать, що ми походимо нібито від шимпанзе. Саме шимпанзе є найближчою до нас твариною. «Приблизно 6 мільйонів років тому одна самиця примата мала двох доньок. Одна із них стала предком усіх шимпанзе, а друга – нашою власною прапрапра... бабцею» [7, с. 16].

З точки зору сучасного природознавства ланцюжок сучасної людини має такий вигляд: найдавніший предок людини і вищих мавп – рамапітек – жив на території від Індії до Африки близько 14 мільйонів років тому. Приблизно 10 мільйонів років тому від нього відокремився пращур орангутанга – сивапітек, який лишився в Азії. Загальний предок горіли, шимпанзе та людини обґрунтувався в Африці, оскільки саме там були виявлені стародавні знаряддя праці (близько 2, 5 мільйонів років тому та залишки жител (1,75 мільйонів років). В Африці знайдені залишки людини умілої – зинджатропа, яка жила 2 мільйона років тому. Їй було властиве прямоходження помітно розвинені руки. Уміла людина виготовляла і використовувала первісні кам'яні знаряддя праці. Від умілої людини простежується зв'язок зі стародавньою людиноподібною істотою – австралопітеком, яка жила від 4 до 2 мільйонів років тому. Далі розвиток сучасної людини простежується більш певно: пітекантроп (мешкав у часових межах 1,9–0, 65 мільйонів років тому), синантроп (400 тисяч років тому) та неандерталець (рання форма *homo sapiens*), з'явилася, за різними даними від 30 до 40 тисяч років тому [4, с. 238].

Розвиток світу йде шляхом заперечення заперечення. В якості прикладу пошлемося на Промислову революцію, яка розпочалася в Англії. Випускник

Кембріджського університету Вільям Лі замість того, щоб бути місцевим священиком у Калвертоні (Англія) зайнявся створенням ткацької машини. Але відкриття Вільяма Лі не було підтримано королівською владою, яка побоювалася, що втілення машини у виробництво посилить безробіття, а заодно викличе політичну нестабільність і загрозу владі [1, с. 160–161].

З позицій категорії самозаперечення *homo sapiens* розвивається шляхом породження свого, але іншого. Людина виду *homo sapiens* розвивається шляхом знищення, або поєднання з неандертальцями та іншими людиноподібними істотами і, звичайно, шляхом самовдосконалення. Яким же чином *homo sapiens* сам себе заперечує і, взагалі, звідки з'являється самозаперечення. Самозаперечення є не що інше як відкидання самих себе. Воно є результатом дії закону гармонії та взаємовиключення протилежностей. Оскільки ми знаємо, що кожна жива істота є єдність і боротьба тіла та душі, неважко збагнути такі ж відносини і в межах тілесної організації людини. Йдеться про дихальну систему, систему травлення, кровообігу, руху та інших систем та підсистем, які детально розглядаються студентами медичних навчальних закладів. Також існує гармонія і взаємовилучення протилежностей в нетрях суспільства, в яких розвивається сучасна людина. Сюди належать економічні, політичні, правові, навчально-виховні, науково-технічні та інші системи. Також не можна не враховувати духовні структури, які є прерогативою *homo sapiens*. Вони недостатньо розвинені у неандертальців. Саме завдяки духовним, тобто уявним зв'язкам і відносинам *homo sapiens* отримав перевагу у змаганнях з неандертальцями, які переважали розумних фізично, але поступалися їм у духовному, уявному розвитку.

Самозаперечення *homo sapiens* ґрунтується на законі гармонії та взаємовилучення протилежностей свого виду як за статевою, фізичною, суспільною та духовними ознаками. Звичайно, що природні, суспільні та духовні аспекти розвитку людини взаємопов'язані ще з часів гріхопадіння Адама та Єви і вигнання їх із Раю. Саме гріх став першопричиною провини богоподібних людей. Не можна погодитися з думками деяких науковців, котрі запевняють, що *homo sapiens*, ще з того часу як він з'явився, не розвивається. Ми вважаємо, що докази саморозвитку розумної людини впливають із взаємозв'язку природних, суспільних та духовних її вимірів, внаслідок чого розумна людина розвивається і має перспективи розвитку як жива, а не штучна істота. Словом, самозаперечення пов'язане із розвитком людини як гармонійної природної, суспільної та духовної істоти у єдності та взаємовилученні протилежних її властивостей.

Процес позбавлення людиною якихось застарілих, зачерствілих, змертвілих та безперспективних аспектів у її розвитку позначається категорією «зняття». *Homo sapiens* постійно чистить себе, звільняючись від того, що гальмує її розвиток та саморозвиток у природному, суспільному та духовному аспектах [4, с. 244]. Процес зняття ми спостерігаємо у кожній сфері розвитку

людини. Скажімо в природній сфері сучасна людина розвивається більш-менш успішно, займаючись фізичними вправами, або певними видами спорту з метою підтримки та розвитку своєї фізичної форми. Відповідно харчуємося природними стравами, обробляючи їх все більш досконалішими приладами, які сприяють розвитку фізичної сили, статури тощо. Як суспільні істоти люди розвиваються в шкільні роки, переходячи із класу в клас, підвищуючи свій суспільний статус, вступаючи у різноманітні громадянські об'єднання. У духовному контексті розумна людина розширює та поглиблює свій світогляд, захоплюючись більш-менш успішно історичними типами світогляду, певними видами мистецтва. Розвиваючись всебічно в багатовекторному світі розумна людина прагне досконалості. Ми помічаємо, що всі аспекти розвитку людини взаємно детермінуються. Життєва орієнтація кожної людини залежить від її потреб, ідеалів, цілей, цінностей та інтересів, яких вона дотримується.

Інколи нам здається, що кожен із нас рано чи пізно помирає як дитина, Кперетворюючись в підлітка, потім помирає в якості підлітка і становиться юнаком, пізніше помирає як юнак, перетворюючись в дорослого і т.д. і т. п. Але таке уявлення невірне, – запевнює нас Ошо (1931–1990) – видатний індійський мислитель ХХ століття. «Дитина ніколи не помирає» – запевняв він [5, с.156]. Дитина живе вічно і наші обійми дозволяють відшукати безпосередній контакт з дитиною. Якщо учителю якимось чином удається доторкнутися до дитини, то кращим засобом тут є обійми [5, с.157].

Усе в цьому світі розвивається ритмічно та закономірно. Був час, коли люди, які залучались до філософських поглядів зачували, як «Отче наш» тріаду Г. Гегеля: теза-антитеза-синтез. Теза – це вихідний момент у розвитку будь-чого, в тому числі й людини як природної, суспільної та духовної істоти. Антитеза – заперечення тези, перетворення її на свою протилежність. Синтез – у свою чергу заперечує антитезу, зберігає все життєздатне тези та антитези. Він становиться вихідним моментом подальшого розвитку речей, в тому числі й мислення. Синтез, як ми вже помітили, об'єднує в собі суттєві характеристики двох попередніх ступенів і відображає їх розвиток на більш високому рівні. Розвиток людини також підпорядковується цій закономірності. У духовному розвитку, наприклад, людина споглядає себе в почуттєвостях, захоплюючись мистецтвом; у релігії – самозаглиблюється в уявленнях; в філософії – намагається збагнути своє місце і роль як першооснови і рушійної сили розвитку всього суцього. Треба віддати належне Г.Гегелю за його внесок у розробку категорії «тріада», яку він обмежував тільки логічними формами мислення. Ми наголошуємо на більш змістовному філософському смислі цієї категорії та застосовуємо її у розвитку всього існуючого. Мудрість, на наш погляд, полягає в тому, щоб відчувати, знаходити тріади в усіх сферах існування людини як природної, суспільної та духовної істоти.

Наступною філософською категорією діалектичного закону заперечення заперечення є спіралеподібність. Ця категорія запозичена із технічних наук

(механіки, фізики) і позначає спрямованість процесу розвитку ніби по спіралі. Спіралеподібність набула визнання в науках про людину, в тому числі й у біології та генетиці [3, с. 416]. Вона явилась внаслідок діалектичного заперечення передуючих концепцій розвитку: прямої лінії вперед (від гіршого до кращого); прямої лінії назад (від кращого до гіршого); прямої лінії з підйомом догори (оптимістична концепція поступового настання кращого); далі повернення назад, що завершується стрімким падінням, потім зупинка приблизно на початковому рівні і знов рух вперед без буквального повторення пройдених етапів. Концепція спіралеподібності була предметом глибоких роздумів Г. Гегеля, К. Маркса, Ф. Енгельса, В.І. Леніна і спиралася на античну, середньовічну традиції та філософію Нового часу. У ній спостерігалась дія основних законів діалектики Спіралеподібність спостерігається в еволюційних процесах розвитку *homo sapiens*, а також в когнітивній, сільськогосподарській, промисловій? індустріальній та науковій революціях. Спіралеподібність має непереврене значення. Ця категорія налаштовує нас рухатися поступово й обережно до поставленої мети у своєму природному, суспільному та духовному розвитку, не впадаючи у ейфорію чи зневіру, не втрачаючи здоровий глузд.

Час від часу ми повертаємось до питання стосовно траєкторії розвитку *homo sapiens*, майбутнє якого залежить від розвитку, природи, суспільства та духовності. Останнім часом предметом уваги істориків, археологів, біологів, соціологів, етнологів та інших стають суспільні тенденції розвитку. Інколи думки сучасних мислителів збігаються на тому, що у майбутньому будуть домінувати роботи, створені людьми [7, с. 511–516]. Цей близький до фантастики проект вартий уваги як варіант створення штучної людини. Але він не витримує критики, оскільки штучна людина виконує людські функції під орудою живої людини. Отже, вихід на штучну людину не вирішує, а тільки ускладнює питання щодо майбутнього людини.

Завершаючою категорією закону заперечення заперечення маємо розглянути категорію «багатовекторність». Людина розвивається у багатьох природних, суспільних та духовних напрямках, Природний аспект розвитку людини де термінується матеріалами, які формуються в літосфері, гідросфері, атмосфері та біосфері. Цими елементами визначається здоров'я людини, фізичний стан її тіла, органів дихання, травлення, кровообігу тощо. Звичайно, людина, починаючи з дитячого віку, розвивається не тільки у фізичному, а й у суспільному та духовному аспектах. І чим далі, тим більше її розвиток набуває універсального характеру.

Стосовно гіпотез можна сказати наступне. Ми взяли деякі положення, які обговорюються у науковій літературі, Але погодитися з ними стовідсотково не можна, тому що субстанційна і атрибутивна природа людини набагато складніша, ніж ми її уявляємо. Стосовно зустрічі в майбутньому з людьми, з якими *homo sapiens* уже зустрічався в минулому, то вона практично неможлива (речі двічі не повторюються). Що стосується виникнення надлюдини – це також

із сфери фантастики. Але думки про створення над людей вітали не тільки в головах гітлерівського оточення. Вони не втрачають своїх прихильників ще й сьогодні [7, с. 293–295].

Звичайно, питання щодо майбутнього людства – питання не просте. Про нього не завжди люди думали, так інтенсивно, як зараз. Тривалий час азійці вважали, що світ обертається навколо них, що вони мають все для життя і знають все і нічого їм більше не потрібно. Так думали, принаймні, індійці, перси та китайці [7, с. 369]. Але інакше думали і поводитись європейці, яким було тісно на обмеженій території (іспанці, португальці, англійці та інші) і вони мріяли про відкриття нових земель. Роздуми про майбутнє людства і сьогодні достатньо приземлені. Розв'язання питання майбуття людей пов'язують з колосальними енергетичними ресурсами, яких залишається в надрах землі все менше. Але не варто забувати, що мова йде про майбуття розумної людини, яка має невичерпні суспільні та духовні ресурси для продовження свого життя. Рано чи пізно все, що народжується помирає, але нові генерації *homo sapiens* розуміють, що все це залежить від них самих та природного, суспільного і духовного їхнього оточення. Мабуть, не випадково Ошо говорив що нова людина буде жити якісно новим життям. Вона буде містиком, поетом, вченим – всим разом [2, с. 20].

Висновки, до яких привів нас аналіз проблеми майбутнього розвитку людини в контексті філософського закону заперечення заперечення, полягають в наступному. По-перше, майбутня людина за своїми фізичними, суспільними та духовними параметрами детермінується відповідно розвитком природи, суспільства та духовності. По-друге, сучасна людина прагне перетворити всі ці речі у відповідності зі своїми атрибутивними властивостями. Тут, звичайно, ми маємо справу з таким явищем, коли наслідок прагне вплинути на причину. Але нічого дивного в цьому нема, оскільки ми живемо у взаємопов'язаному світі. По-третє, тішить те, що нас, *homo sapiens*, більше семи мільярдів на планеті, причому різних за расовою та етнічною ознаками, а також географічним, кліматичним розташуванням і, відповідно, з різними потребами, ідеалами, цілями, цінностями та інтересами у своєму індивідуальному та колективному існуванні.

Отже, розвиток людини є багатofакторним, спіралеподібним та самозаперечливим процесом, який підкоряється закономірностям природного, суспільного та духовного шляхів. На широкому життєвому просторі кожна людина йде своїм шляхом, який вона обирає сама: пливати за течією, або – проти неї, докладаючи зусиль, або, сподіваючись, на природу речей (що буде – те й буде, як казали наші прапрапра... бабусі).

Література

1. Аджемоглу, Дарон; Робінсон, Джеймс. Чому нації занепадають / пер. з англ. Олександра Дем'янчука. – 2-е вид., випр. – К.: Наш формат, 2017. – 440 с.

2. Джоши, Васант Ошо. История жизни независимого мистика / Васант Джоши; пер. с англ. Л. Беляковой. – Москва: АСТ, 2013. – 314 с.
3. Докінз Річард. Егоїстичний ген / перекл. з англ. Ярослава Лебеденка. – Харків. Клуб сімейного дозвілля. – 2017. – 544с.
4. Концепции современного естествознания: Учебник для вузов / В. Н. Лавриненко, В.Г. Ратников, Г.В. Баранов и др.; Под ред. проф. В.Н. Лавриненко, В.П. Ратникова. «2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 303 с.
5. Ошо. О личности. Книга эго / Перев. с англ.. – М. ООО Книжное издательство «София», 2014. – 288 с.
6. Сергей Есенин. Собр. соч. в трех томах. / Сост. и общ. ред. Ю.Л. Прокушева. – Т.1, М., Изд-во «Правда», 1983. – 432 с.
7. Харарі Ювал Ной. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього / перекл. з англ. Ярослава Лебеденка. – Харків, Клуб сімейного дозвілля, 2016. – 543 с.

REFERENCES

1. Ajemoglu, Daron; Robinson, James. Why the nation is falling apart / trans. with the english Olexandr Dem'yanchuk., 2nd type. – K.: Our format, 2017. – 440 p.
2. Joshi, Vasant Osho. The story of the life of an independent mystic / Vasant Joshi; trans. with the english L. Belyakova. – Moscow: AST, 2013. – 314 p.
3. Dawkins Richard. The realistic gene / trans. with the english Yaroslava Lebedenka. –Harkiv: Club with a dossier. – 2017. – 544 p.
4. Concepts of modern science: Textbook for high schools / VN Lavrinenko, V.G. Ratnikov, G.V. Baranov et al.; Edited by prof. V.N. Lavrinenko, V.P. Ratnikov, 2nd type. – M.: UNITY-DANA, 2002. – 303 p.
5. Osho. About the person. The Book of the Ego. Trans. with the english. – M.: Book publishing house "Sofia", 2014. – 288 p.
6. Sergei Yesenin. Coll. op. in three volumes. / Comp. and general. Ed. Prokushev., T.1. – M.: Publishing house "Pravda", 1983. – 432 p.
7. Harari Yuval Noah. The man is smart. History of mankind from the past to the future / trans. with the english Yaroslav Lebedenko. – Kharkiv: Family Leisure Club, 2016. – 543 p.

Надійшла до редакції 07.02.2018